

Erî-sâjhon 2014* L° 71

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)

avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele
et THOMAS & PIRON

Dji vos
voleu
mostrer li
"Creyâcion
do Monde",
mins dji
n' a nén
polou.

Et po "ça", i m' ont
co oblidjî a
catchî l' pus gros.

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé
Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hète, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau
Pris : 3 uros à limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)
à conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononce *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « [Li_Rantoele_\(soce\)](#) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaide å pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*). Mins on pout wârdier des bokets e Feller, si li scrijheu(se) nos l' dimande.

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [*régiolecte*] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografyî, sol djâspinreye « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsåvté

Les scrijheus sont responsåves di çou k' i scrijhnut.

Croejhete

Dins nosse gazete, nos metans å pus sovint li prono coplemint divant l' aidant viebe.

Nous suivons la règle d'antéposition du (des) pronom(s) complément(s) par rapport à un verbe auxiliaire. Cette règle, flottante au 20e siècle, a été réencouragée dès 1900 par plusieurs sociétés littéraires.

Dji n' vos l' sâreu dire / i nos a vnou trover / ti n' el oizreus aduzer / ele mi va vni cweri al gâre / i vs les polnut ramasser / dji l' aléve dire divant vos.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au, â**, ou **a** à Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **ou** à Nivelles; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas** (do viebe « betchfessî », *placer tête-bêche*).

endè (**end, ndè, nd**) se prononce **ènnè** (**ènn', 'nnè, 'nn'**) sauf à l'Ouest où il se rend par **'dd'** (simplifié en **d'** ou **d-**)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = *rèmantchî*; retchessî = *rètchèssî*. La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : *ceréjhe, tuzé, singlé*. Non si elle provient d'un calque du français : *prezinter, republike (lire è)*.

Di traze a catoize

Novea live e walon

« **Intrez don...e scole** » : On live ki rprind des scrijhaedjes foû abondroets, atuzlé pa Françwès Nyns po les scoleus(es) do walon (diné po rén a 60 mwaisse et dames di scole di Grâce-Bierleu et Serè). I comprend troes bokets : (1) 240 boignes messaedjes (contenes et rime-rame d' efant); (2) « li lingaedje des fleurs » da Djôzef Vrin; (3) « li motlî des ptits nos lidjwès » da Yopôl Tchamont & Djôzef Dofrexhoe. Vos l' poloz aveur po 3 uros + evoyaedje adlé Françwès Nyns, 34, rue Bois Malette, 4460 Grâce-Hollogne (tel. 04 231 20 00).

Novea live e gâmès

« **Vinoz è vs tchâfer e l' bele tchambe** » (çou ki dene, e gâmès : « **'Nez-a v' tchauffi au pèle** »). Des tecses e gâmès, avou ene sitroete plake po-z ôre çou k' on lét. Po l' awè, emiler a contact@museedelaparole.be.

Bates

Bate del kiminâlté Walon-reye-Brussele. Deus pris, di 2500 uros tchaeke. Li prumî po ene pîce di teyâte nén eplaideye divant li 31 di decimbe 2011. Li deujhinme po ene ouve odiovi-zuwele ou dessinrece, nén eplaideye divant li 31 di decimbe 2012. A-z evoyî divant l' prumî d' decimbe 2014 a Nadine Vanwelkenhuyzen, 44 Bolvârd Yopôl II, 1080 Brussele. Racsegnes : bernadette.jas-sogne@cfwb.be; anne.pirson@cfwb.be

Bate « **on scrijheu... on djheu/ene sicrijheuse... ene dijheuse** » (Un auteur... une voix).

Ciste anêye ci, gn a on tinme oblidjî : li guere et les margayes. Les tecses (inte 20 royes et deus pådjes) divèt esse rintrés (6 egzimplaires sins scrire si no, apus k' dins ene cloyowe ewalpeure avou si âdje et si adresse) divant l' 15 d' octôbe 2014 amon : Annie Rak, Rowe do govienmint, 15, 7000 Mont

Eternâcionâ : Oucrinne

Maigret et l' prezidint

Ni codjâzez nén tant li « Fesse-bok ». On trouve pacô des scrîts foirt ahessâves, so cisse waibe vola. Come ci-ci, la ki l' inspecteur Maigret va trover l' novea prezidint d' l' Oucrinne, et lyi dmander cwè so on rlomé areyoplane indonezyin...

Inspecteur Maigret (IM) - Monsieu Porotchenco, dji so l' inspecteur Maigret, del criminele di Lidje, dji vs vòreu dmander sacwantès kesses.

Prezidint Porotchenco (PP) - So ké sudjet, ô ?

IM - Âd fwait do Boyigne k' a stî tapé djus.

PP - Tot a ddja stî dit, les dislaxhivés...

IM - Oyi c' est clair, les separatises... Mins come dit m' feme, fât k' i n' dimeure vormint pus nole coine d' ombrire

PP - Kénès coines d' ombrire ?

IM - Troes côps rén, rapâjhîz vs, dji fwai-st ene inkete di rotene... dins ciste afwaire, i gn a-st on pont ki m' tourmete.

PP - Ké pont ?

IM - Bén vola, el Boyigne a disparexhou d' ezès radârs a 17 eures 15. Vos dclârez ene dimeye eure pus târd k' il a stî distrût pa on missile sol-air rûsse del sôre..., dji n' sai pus kéne sôre, et k' il a stî saetchî pâzès dislaxhivés d' après Doniesse.

PP - Oyi, et adon ?

IM - Bén, dijhoz, gn a l' avion ki broûle co, eyet... comint poloz vs saveur comint et pa kî k' il a stî bouxhî djus.

PP - C' est sémpe, il a toumé dins ene zone dizo controle des separatises.

IM - C' est ene esplikêye... mins les separatises... il ont cisse sôre d' éndjolreye la, zels ?

PP - Taiss k' ây. Li prouve, il ont tapé djus troes ôtes avions dvant çoula.

IM - Bén seur, mins dijhoz m', ces avions la ont stî saetchîs djus a moens d' 3.000 metes. Po çoula, èn ekipmint a poirter so li spale suffixh. Mins l' Boyigne, lu, i voléve 10.000 metes hô.

PP - C' est kine.

IM - Bén djustumint neni. Voeyoz vs, dj' a on sorodje ki cnoxhe bén ces agayons la. Il a stî e l' ârmêye e l' Almagne. Eyet loukîz bén ki...

PP - Nén tourner âtoû do pot, s' i vs plait, inspecteur !

IM - Bén po saetchî djus ene avion ki vole 10.000 metes hô, i fât des missiles adaptés, so des camions saetche-missile, avou èn ôte camion pol radâr, et tote ene tchinne di cmandmint. On-z est bén lon do ptit missile k' on pout tiper so si spale. Adon, dji vs ridmande, est çki les separatises, il ont cisse sôre di stocaesse ekipmint la ? Et co, est çk' i s' endè sârént siervi ?

PP - Bén oyi ! Bawaite ! I nos l' ont hapé.

IM - Come di djusse ! C' est dit dins on comuniqué di vosse ministere a 17 eures 21, ça fwait 6 minutes divant ki l' avion n' disparexhe des radârs. Comint savîz vs k' i vos l' avént hapé ?

PP - Taiss ki nos foices so plaee nos ont racsegnî !

IM - Proficiate, vos avoz ene ârmêye ki reyadjixh foirt abeye. Mins ç' côp la, èm feme m' âreut yeu dit...

PP - Âd fwait, inspecteur, âd fwait.

IM - Wice ki ces missiles la ont stî hapés ?

PP - Dins l' secteur des batreyes [combats] dji supôze, dji n' sai nén co cwè â djusse.

IM - Et comint çk' il ont stî hapés ? On comando a-st arivé catchetmint, a saetchî so les sôdârs, a tapé des gurnâdes, a mitrayî les instalâcions ?

PP - Oyi, metans. Oyi, c' est pâr çoula. Il ont-st ataké k' on n' s' î atindeut nén. Dji pinse k' i gn a yeu brâmint des moirts

IM - Bén seur ! So dju biesse, mi ! Mins nerén, dj' a-st on

neveu ki djowe a on sfwait djeu. Sav, ces djeus la ki plaijhèt brâmint âzès djonnes. I s' tuzèt des comandos et ça saetche totavâ. Mins m' neveu m' a dit, cwand dji lyi a djâzé do scrotaedje des missiles : « ça est nén possible ».

PP - Pocwè ? cwè ndè pout i saveur, lu ?

IM - On n' eploye nén des gurnâdes, et on n' saetche nén al mitrayeuse a costé d' missiles di cisse grandeur la. I suffixhreit d' en seule bale al mwaijhe plaee, et tot l' payis di ttâtoû sereut a bosses et a fosses. Mande escuze, Prezidint, des sfwaits missiles n' ârént nén polou esse hapés.

PP - Abén, c' est ça ki vs tuzez ?

IM - I n' a nén djusse çoula, Prezidint. Gn a-st ene ôte kesse ki m' racatoûne e l' tiesse. Pocwè ârént i hapé des sfwaits missiles ?

PP - C' est clair come di l' aiwe di rotche : c' est po taper djus nos avions.

IM - Mins i volèt-st a basse hôteur, les vosses, et po ça il ont po fé. Mins il ârént foirt mâlâjhey po rashonner les djins capâbes di saetchî ces gros missiles la. Et lzès saetchî so cwè, la ki ça n' sereut nén siconte les avions da vosse ?

IM - C' est po djonde des bombardîs stratedjikes.

IM - Mins vos n' nd avoz nén des sfwaits !

PP - Il ont bén tapé djus èn avion d' lene...

IM - Avou des missiles k' i n' ont nén polou haper et k' i n' polént nén mete e-n ouve ?

PP - Po-z ahiver ene margaye eternâcionâle.

IM - K' âreut djouwé siconte di zels et lzî mete tertos sol dos !

Shûte p. 22

Istwere & âdjourdusté : pogrom a Rhaza

A s' catchî divins on trô d' sori

Di 1850 a 1945, sacwants payis d' Urope (Rûsseye des tsârs, Almagne des Nazis) ont-st ataké a macsâder des djwifs, rén k' po leu plaijhi. C' est çou k' on-z a lomé les « pogroms » (Rûsseye) pu l' olocôsse (Almagne des Nazis).

Di tot ç' tins la, dins l' monde arabe, les djwifs et les muzulmans viként onk dilé l' ôte, nén cmahîs, mins sins trop d' eguegnes.

Dimandans « Judenstaat »

A cmincî d' aviè 1900, les djwifs, kitchessîs d' Rûsseye et d' avâr la, dimandît k' on lzî leye ene tere rén k' por zels, li « Judenstaat ». Les Sovietiques, k' avént disdjoké les tsârs, les vont ahessî, tot-z askepiant l' Oblass otosome djwif. C' est el Sibereye, tot do long do mouze « Amour », astok des Chinwès. Li yidich î est l' lingaedje oficir. C' esteut e 1934.

Do costé des Almands, k' âreut on dvou fé po s' fé pardonner d' l' Olocôsse ? Fé on « Judenstaat » ene sawice e l' Almagne, e l' Noere Foistreye ou el Basse Sake, mi shonne-t i.

Asteure waitîz Bén çou ki s' a la passé.

Â disrashonnaedje di l' Impire otoman, après l' guere di catoize, les Djwifs amerikins ont atchté, po pîce di pwin, les grands haswès [domaines agricoles] del Palestene, k' estént âs mwins di bordjoes trouks, k' endè ralént e leu payis. Pu, pitchote a midjote, esse prôpietaire di grandès stindêyes di teres. Eyet, e 1948, avou l' benediction do govienmint estazunin, tchessî les Palestinîs k' estént dins l' cotoû.

Les Inglès, les mambors del Palestene, estént disconte ces « terorisées djwifs » la. E 1948, c' est on djenerâ inglès k' a ndalé d' Djordaneye et ocuper Djeruzalem-Ess, po-z espaitchî les Siyonisses di fé mwin basse so tote li veye. Mins, docô après, les Inglès

ont dit âmen âs dictêyes do grand fré amerikin. Et ricnoxhe Israyel.

A pârti d' adon, on-z a veyou dvant ses ouys li dierinne grande wache di colnijhaedje do 20inme sieke. Di pattavâ l' Daegn, les djwifs, k' oyént l' bassinaedje des siyonisses, ont-st aploû po rimpli l' novea estat.

Coviete del Rantoele 49 (bontins 2009) mostrand les bombes âs bombletes kissemeêyes so Rhaza. 1200 moirts e 2009. Ricoird batou e 2014 ! Proficiate !

Wice sont i, les efants d' Abrâm ?

Kî k' c' esteut, ces djwifs la ? Des ptits-efants da Abrâm ?

Nonna ca nonna. Ben Gourion lu-minme, onk des askepieus di l' estat d' Israyel, èn istorin di s' mestî, l' a scrît noer so blanc dins onk di ses lives. Les dischindants da Abrâm, pâ sonk, c' est les ptitès djins k' ont dmore dins les campagnes del Palestene après li tchessaedje-evoye des priyesses pa les Romins e 70 après DjC. Des ptitès djins ki n' polént pus pratiker leu rli-djon djwive, brâmint ra-

shiowe so des ofrixhaedjes [sacrifices] di biesses â timpe di Djeruzalem, ki vneut d' esse bouxhî djus. Adon, beacôp d' zels si cviersît [convertirent] â crustinnisse, brâmint pus âjhey a shuve ki li « lwè Moyisse ». Pu, diviè l' an 700, cwand Omar Ben Xhettab prinda Djeruzalem sins ene gote di sonk, brâmint passît a l' islam, li novele môde et l' prumire foice politike do moumint.

Les priyesses et les tchîfs djwifs ont don stepé evoye e 70, et askepyî li « diaspora ». Kimint ? E-z assaetchant e leu rli-djon totès djins des payis k' i s' î avént rassavé : Urope do Levant, Afrike bijhrece, Espagne, Impire romin djermanike. Pu, e 20inme sieke, l' Amerike bijhrece. C' est totes ces djins la, stombeyes pal propagande siyonisse, k' ont-st abroké e-n Israyel, di 1948 a... asteure.

Candjmint d' innmi

Et, zels, riclamer ki leu-z innmi, ci n' esteut pus les crustins uropeyins, ki ls avént macsâdé dispu l' tins des croejhâdes, come « li peupe k' a touvé l' Bon Diu ». Ci n' esteut ki d' djusse, puski les gros colés do novea estat, c' esteut tertos des blancs, brâmint des Almands et des Amerikins, les pus ritches del binde. Asteure, l' innmi, c' esteut les Arabes, ki s' avént rmetou eshonne on moumint (di 1950 a 1975) po rvindjî leus frés d' lingaedje, les Palestinîs.

Insi, l' Urope et les Stats Unis divnît les mambors d' Israyel. E 1956, c' est des tanks inglès et francès k' aspalît li djonne ârmêye israyelyinne po vleur riprinde li tchenâ

Shûte p. 22

Istwere del guere di 14 / Rilomés viziteus del Walonreye

Kurt Suckert Malaparte à Bork

C' est ene bele pitite cope. Leye su lome Enrica Yvonne Dilk. Lu, on l' lome Alberto Belotti. I sont Itålyins et sont professeurs a l' univiersité di Milan.

À no del soce « Tere et Abeye di Sint-Houbert », dji les a rçû po les documinter et les moenner dins les cwirreyes ki madame Dilk, di l' « *Instituto di Lingua e Letteratura tedesca, Universita Cattolica a Milano* », fwait sol passaedje di Curzio Malaparté à Bork (Sint-Houbert).

Kî est ç', ci-la, li Curzio Malaparté ?

Kourte Zoukerte Malaparté, sorlomé Courzio, c' est on scrijheu itålyin k' a vnou à monde a Prato e 1898 et k' a morou a Rome e 1957. Raconteu di tåvleas foirt deurs et cinikes del veye d' ådjourdu dins ses romans - « Capoute » (1944), « Li pea » (1949), « Ces Sacrés Toscans la » (1956) - et totes ses pîces di teyâte.

Malaparté a scrît tote l' istwere di s' vicåreye et c' est a pârte di ç' live la ki madame Dilk ricwirt. Ele mi raconte ki Malaparté a stî foirt estomaké pa l' piete del bataye di Caporetto e 1917 disconte des Otrichyins.

Caporetto...

Dins les grandès eciclopedeyes, on trouve li contaedje del doubleure itålyinne di Caporetto, ene pitite veye, cwarante kilometres à Nôr-Ess di Vnijhe. Les Itålyins ont corou evoye disk' a l' aiwe di Piyåve. La, refoircis pàs tropes franco-ingleses, il ont parvinou a arester les Otrichyins.

E moes d' djanvî, les aloyîs sont mwaisses del bataye del Piyåve et s' vont i cminci a rmonter a l' assât.

Cwand ça s' a passé, les oujhenes itålyinnes estént a deus doets di s' mete e greve. Les sôdârs end avént leu sô

et l' payis aléve capituler.

Tot lijhant li fén des cénk pådjes dins l' eciclopedeye et pus lon, dji voerans si Malaparté dit l' minme :

« Po l' Itåleye, li pus grand må a fwait l' pus grand bén ! I fât dire ki les tropes franco-ingleses n' ont waire etervinou dins l' bataye. Et portant, elle ont yeu on grand còp d' efet sol morâ des Itålyins tot mostrant ki les payis aloyîs les sotnént di totes leus foices. »

« Avou Caporetto, les Itålyins avént yeu on fameux còp d' poun al frimousse. Il ont rsintou ça come ene grande injustice. Lu nâcion, k' esteut a mitan edoirmowe discar la, si va rewoeyî dins on sorsât patriotike. Et ça s' va rsinte kékes moes pus târd. »

Malaparté amon nozôtes

Dji rtrovans Malaparté e prétins 1918 a Blegné-dlé-Rénse [Blégnny-lès-Reims], dins des tropes itålyinnes ki s' batèt à costé des aloyîs. Il est decoré come oficî di grande valeur. Mins les sofocant gâz ki les Almands lancént so les sôdârs ont distrût ses peumons. Il è va sofrî tot l' restant d' ses djoûs.

Après l' ârmistice, on l' va rtrover dins des missions a Biarin, a Oufalijhe, a Rotchô. C' est adon k' il a s' pît-al-tere à Bork : del fén do moes d' nôvimbe disk' al fén do moes d' decimbe 1918.

Les pus vîs k' nos si raplèt bén des sôdârs itålyins k' estént à Bork e dijh-ût. Mes deus frés m' end ont sovint câzé. Il avént minme e gurnî on casse d' Itålyin.

Malaparté dimoréve dins ene tchambe a l' otel-restorant da Arsinne Vayant, so l' plaeece do Martchî, amon l' grand-

pere di l' ancyin gaztî sportif do minme no.

Dins les anales di l' Institut Sint-Djôzef a Sâceure-Casbork [Carlsbourg], on pout lère : « Do 29 di nôvimbe à 28 di decimbe, li djenerâ Garibaldi dimeure dins nos bastimints avou ene pârte del brigâde Alpi. » Ene ôte trope avou des oficîs (inte di zels Malaparté) et des sôdârs sont-st a Sint-Houbert. Les oficîs ont leu djîsse e l' Mâjhon do Peupe ki les Almands ocupént avou leu comandateure tins del guere.

Malaparté lodje djusse a l' adroet d' la. C' est dins ene tchambe di l' otel Vayant ki Malaparté va scrire si prumî roman « Viva Caporetto ». I l' dit lu-minme dins s' biyografeye : « *Fu appunto in Belgio, a Saint-Hubert, che io scrissi quel moi primo libro... nel mese di dicembre che segui l'armistizio...* »

Malaparté raconte ossu : « A l' adroet di m' tchambe, i gn a li restorant-crâxhreye « À vî singlé d' Ârdene » et l' « Grand Cafè Univiersel ». Dj' aveu pacô målâjhey di m' concintrer paski, totes les nutes, on î criyive, on î tchantéve, on î danséve po fiesti l' wangne et l' ârmistice : « *qui di sera risuonato i canti al ritmo del rommelpot, la variante flaminga d' uno strumento musicale nel centro e sud Italea* » Est çk' i n' nos prind nén po des flaminds !?

Malaparté a fini s' live a Varsoveye e 1920, cwand il esteut ataetchî d' presse a l' ambassade d' Itåleye po raconter çou ki s' passéve dins l' guere civile rûsse k' a shû li revolucion di 1917.

Emile Pêcheur, li 9 di djulete 2014

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (32)

El cope do monde à Braezi

Dji vos àreu vlou dvizer do Toû d' France. Mins ba, tos les cwatre ans, c' est l' cope do monde !

Il avént stî a cwate, tot come les mosketaires. E-n avion eyet lodjî dins ene mâjhon d' on cuzén d' on vî cousse, dalé làvâ vinde des pâstaedjreyes.

- Po on côp, dj a tapé l' avatrice à diâle ! Kéne avinteure, mes djins !

El fât comprinde : i vneut d' fé on voyaedje di 16 eures. Lu ki n' aveut djamây monté dins ene avion ! I n' esteut nén a s'-n âjhe.

Adrovaedjes

Il estént don a Saw Pawlo. El ceremoneye d' adrovaedje - metowe e plaeece pa deus Walons - a poenne fineye, c' est l' match di strimaedje Braezi-Crowaceye. Côp d' tonwere ! Marcelo markêye conte ès camp après 11 minutes di djeu. Mins l' Braezi l' a tout d' minme epoirté pa 3 a 1.

- Dj' aveu roubliyî di vos pârler des deus noveatés. El prumire, c' est ene bombe come del schome a raezer, po marker ene lene durant vint sigondes. Çoula, po plaecî on meur cwand gn a on côp-franc. L' ôte, c' est l' monte di l' ârbite ki, cwand gn a l' balon k' passe el lene del gayole, ele markêye mierseule el sémpe mot « gôl ».

El deujhinme pârteye ès passéve a Natal. Rola, ebén, i n' ploût câzumint djamây. Dayeur, gn aveut des

tribunes sins toet. Ebén, i drachive et gn aveut les grossès aiwes dins l' veye.

Po shure, gn a yeu l' tatouye di l' Espagne 5 a 1 disconte del Holande, avou on bea bute del tiesse da Van Persie. Les ôtes payis vijhéns del Holande ont bén comincî : l' Itåleye, el France eyet l' Almage passént tertos.

El toû des Rodjes Diâles

El mârdi, c' esteut l' toû des Bedjes. Il ont leyî l' otel Paradise a Mogi das Cruzes po prinde l' avion et ariver a Belo Horizonte. Ça aveut bén mâ comincî cwand Vertongen a fwait on coirner eyet c' esteut zero a onk po l' Aldjereye. E rintrant adon k' i dmoréve vint minutes, Felini a fwait onk partot d' on côp d' tiesse. Mins cwand Mertens a marké, c' esteut l' folie. Les Diâles sôrtixhént di l' infier !

- E ç' pârteye la, dj' esteu dins les tribunes ! Mins dji les a veyou câzu tertotes dins l' boesse às imådjes !

Ene sorprihe : après seulmint deus pârteyes, l' Espagne, tinante do tite, est eliminêye. Cwarante-ût eures pus târd, c' est l' Inglutere k' a shû l' minme voye a câze des deus gôls da Suarez, ki djowe... dins ene ekipe inglisse.

Mins dedja arivéve el dimegne avou l' pârteye conte les Rûsses.

Dins li ståde di Maracana, cwand Hazard a dné l' balon a Origi, nos esténs a

l' 88inme munute et c' esteut onk a rén. Bon po l' cwâlificâcion po les ûtinme di finåle, avou tolminme ké rzultat sconte el Corêye do Sud. Ci n' esteut nén ene grande pârteye, mins djusse el pitite gayole k' i faleut.

- Djam ! Ké geuye di bwès el leddimwin ! Pire, dji n' aveu waire doirmou. Aprume ki dji vneut d' rescontrer ene comere (waitîz l' foto). Ureuz-

mint, làvâ, il ont des rmédes mirâkes. Boere di l' aiwe di coco eyet mindjî ene maxheure avou des poes d' açay. Et ça va totshûte mî !

Vént adon l' toû di l' Itåleye di prinde l' ouxh, tapêye wôrs pa l' Ourougway.

El troejhinme pârteye des Diâles a Saw Pawlo n' a nén stî teribe nerén, mins il ont wangnî pa onk a rén.

C' esteut do nouv dissu nouv eyet l' droet di rescontrer les Estats Unis e ûtinme di finåle.

Ûtinmes di finåle

Les ûtinmes comincît don avou les favoris. Il ont yeu tchôd. El Braezi s' a cwâlifyî às saetchis des penaltis sconte el Tchili. Po les ôtès pârteyes, pont d' sorprijhes. El France, l' Almagne et l' Hollande ont passé l' toû.

Tant k' a Ptit Louwis et ses camaerâdes, il avént decidé d' endaler el mârdi a Salvadore di Baya po vir l' ekipe bedje. I stént come des efants k' on lzî tind ene bouboune. Ureuzmint k' i n' payént nén l' lodjmint eyet minme el nouriteure. Rola, c' esteut gråce a Ptit Louwis. El comere k' il aveut rescontré aveut des liârdz puski ses parints avént fwait fôrtune dins les plantâcions di café. C' est leye ki fjheut preparer a mindjî po les cwate mosketaires.

- C' esteut ddja assez tchir avou les transpôts eyet les biyets d' intrêye ! Èm tchâssete end aveut prins on fameus còp !

El mârdi arivéve. On ptit toû dins l' veye eyet radmint el pârteye comincive. C' esteut on nul-blanc a l' fén. Il aveut falou on teribe Tim Howard dins les gayoles des Stêtes. So l' fén del prumire rawete, Loucacou a passé l' balon a De Bruyne eyet c' esteut onk

a rén. Radmint, el minme Loucacou a fwait deus a rén.

- Nos estént a pô près shijh cints, mins gn aveut do brut po des meyes et co dpus. L' avinteure ni pleut ki continuer. Nos sténs e cwârt di finåle et faleut djouwer conte l' Årdjintene da Messi.

Adon-pwis...

A Braeziya, el deujhinme ekipe el pus djonne del competicion (nozôtes) a radmint stî moennêye. Higuin a marké a l' 8inme munute. Damaedje, el piete di bale da Kompany eyet l' mâlureuse deviyâcion da Vertonghen. On maxhaedje di poenne avou eto del firté. No Ptit Louwis aveut shû l' afwaire e direk do Braezi.

Après l' eliminâcion, les cwate cousses estént tolmime disbâtchîs. Di dzespwer, il ont decidé d' ervini à payis. Cweki, avou ene miete di rgrets po Ptit Louwis. Vos l' pinsez bèn... avou s' comere.

Les cwate dierins estént l' payis organijheu eyet l' Almagne, l' Årdjintene et li Hollande. Po les dmeyès finåles, les Orandjes n' ont seu vindjî les Diåles mågré k' les Årdjintins n' volént nén fé do djeu d' accion. El finåle esteut don Almagne-Årdjintene.

C' est e l' Beldjike k' il ont waitî l' finåle. Dins l' Maracana wou çk' il a falou l' 113inme munute po vir Gotz ofri l' fameuse cope do monde a l' Almagne.

Cwand leu-n ekipe a rvinou a Berlin, kéne dicâce, lâvâ ! Dipus di 400.000 djins k' estént dissu les tchmins po vir passer leu-n otocâr et lzî fé fiesse. Ôte tchôze k' el delegâcion bedje avou leu tiesse d' etermint et leu noer costume po ene ceremoneye di cénk munutes padvant l' palås do Rwè a Brussele.

Mins Ptit Louwis aveut rvinou avou on moncea di sovances dins s' tiesse et dins s'-n aparey foto. Kés bons moumints gråce à fotbale eyet eto a...

Mins durant cwénze djoûs, i rwaitreut co l' toû d' France eyet radmint après, ci sereut l' cominçmint do tchampionat bedje avou po l' drovi Standârd esconte Tchålerwè !

Jean Goffart, li 26 di djulete 2014, dispu l' Braezi

Rilidjon

Sourdants del Nosse-Dame d' awousse

E calindrî lunrece, li 9 do moes ab, c' est l' djoû ki l' Timpe di Djeruzalem a stî dismoli. Il î a stî deus côps, e l' an 586 divant l' Crisse pàs Babilonîs, pu e 70 après l' Crisse, pà Romins.

Dins l' calindrî solrece [solre], ci djoû la, ciste anêye la, tcheyeut emey awousse.

Ripoize di l' Aviedje

Après l' deujhinme dismoli-xhaedje do Timpe, les djwifs nèn-crustins alît braire tos les ans so les dismolixheures, e rmimbrance do Timpe. Les djwifs crustins, po wårder l' uzance d' on perlinaedje li minme djoû, alît dlé l' monument Rachele, a troes meye ascoxheyes di Betleyem, ewou k' i gn aveut èn aiwî (on pousse).

À deujhinme sieke gn a yeu on scrijhaedje, li boigne evandjîle [évangile apocryphe] sorlon Djâke, ki djha ki Djôzef li Scrinî aléve viè Betleyem avou ses efants et l' Aviedje Mareye so èn ågne. Et ki, cwand i fourît « a troes meyes hazêyes di Betleyem », Mareye dimanda po s' ripoizer ene miete a l' aiwî. Et k' po fini, c' est la k' elle a metou Djezus à monde, divins ene bôme k' i gn aveut la.

Ça fwait ki, avou l' timp, les crustins ki vnént fé l' voye po rmimbrer l' Timpe di Djeruzalem, s' ont metou a rmimbrer purade li « rpoizaedje » di l' Aviedje Mareye, li « timpe do Bon Diu ». Et l' djoû a stî l' 15 d' awousse, veyanmint k' i n' sepént pus càrculer les djoûs d' après l' calindrî lunrece. Li plaèce s' a rloimé Bir el-Qadismou (« li sint pousse »). Ons esteut e 417.

« qadismou » (sacré) a stî rcomprins e grek come « catisma » (ashida, sidje), ey ons a basti ene glijhete do rpoizaedje di Mareye e l' an 455. Li rpoizaedje a stî rcomprins po esse li moraedje di l' Aviedje. Mins des ôtes djins

ont sondjî ki s' fosse esteut a Djeruzalem, ewou k' il alént deus djoûs pus timpe, li 13 d' awousse. Co des ôtes ont dit ki l' tombe di l' Aviedje esteut a Efeze. Pitchote a midjote, ons a basti des glêxhes di l' Aviedje pattavâ, avou tchaeke ene date di dicâçtaedje [dédicace] diferinne, ki divneut li grande fiesse sinte Mareye.

Nosse-Dame d' awousse a Djudla-Mouze : n' a pus waire di rilidjon !

C' est Rome ki decide

On bea djoû, l' impreur Morice a bouxhî l' pounso l' tâve. Li fiesse-djoû sereut po tertos li 15 d' awousse.

E Coûtchant, li fiesse s' a lomé e latén « *Dormitio beatæ Mariæ virginis* », aprume l' « edoirmaedje del beneye viedje Mareye ». E grek, ons a ratourné ça « *kimesis* ». Les Ârmenyins l' ont lomé « *verapoxhoum* », ki c' est l' « ahapaedje », come po dire ki l' Crisse ouxhe « ahapé » s' mame à cir, dilé lu. E minme timp, èn ôte boigne sicrijhaedje a stî metou so papî : « *Transitus Mariæ* » : l' ebagaedje da Mareye.

Viè l' novinme sieke, les djins d' Gåle ont tapé l' mot « *Dormitio* » evoye, et l' riplaêcî pa « *adsumptio* », ki c' est l' ratournaedje di l' ârmenyîn « *verapoxhoum* ». Li pâpe Djelaze a hiné l' live di

l' « Ebagaedje da Mareye » evoye, tot djhant ki c' esteut tos boignes contes.

Li liturdjeye crustinne di câzumint pattavâ (âré di dvins les Assyryins) fiestixh ene Nosse-Dame d' emey awousse. À sopoizer ki, cwand l' Aviedje Mareye a morou et k' on l' a-st eteré, elle a stî rhapêye à cir, foû di s' fosse. Les imes et les antyennes del fiesse el tchantèt bén.

Li rite latén esteut portant assez coixhe [timide]. L' oremusse del fiesse do 15 d' awousse dimande seulmint à Bon Diu d' schoûter les priyires del « Mame di s' Fi », sins dire ni frisse ni frasse di l' edoirmance ou d' l' « ahapaedje » di Mareye. On lét on boket do live di l' Eglijhastike rapoirt al sûtisté⁽¹⁾, ey on boket d' l' evandjîle sint Luk rapoirt a Mâte et Mareye⁽²⁾ les sours da Lazâre.

E 1950, li pâpe Pî XII a erâmé [entériné] li doke di l' ahapaedje di l' Aviedje, et candjî pâr tote li liturdjeye del fiesse.

E walon, on lome li 15 d' awousse « Grande Notru-Dame ». Pareymint dins des ôtes lingaedjes : e roumin (« *Sântă Mărie Mare* ») ey e hongrès « *Nagyboldogasszony* ». E-n itâlyin, c' est biesmint « *Ferragosto* » (fiesse awousse).

Divins les Ârmenyins, li liturdjeye del fiesse est l' minme ki po les benixhaedjes di glêxhe, çou ki mostere foirt bén li sourdant del fiesse, ki c' est l' Timpe di Djeruzalem.

Djôr Sfasie, li 12 di may 2014

1. Po les crustins, li sûtisté do Bon Diu, c' est Djezus-Crisse.

2. Mareye-Madlinne, motoit bén

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 26 (rawete al Rantoele I° 71 del Sint-Rmey 2014)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaiynut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Les sours Mondju

Dins nos ptits viyaedjes, on s' conoxhe n' onk l' ôte tertos. Dins l' minme voye, vos ploz rescontrer cénk côps l' minme no d' famille. C' est pus âjhey di s' î rtrover avou les spots !

Dins tote li binde des spotés di ç' viyaedje la, i gn a eut les deus sours « Mondju ».

C' esteut deus viyès djonnès feyes, totossu nanteyes, sins l' saveur, et sins l' mostrer.

On les âreut dvou maryî eshonne, ki vos m' diroz ; pus âjhey a dire k' a fé. I fât ki dj' vos repete ki, dins nos campagnes, nos djins n' ont waire di tins po-z î sondjî. Djamây li tins do fé toubak. On n' a nén dandjî do Loto ni des condjîs dins ds ôtes payis. Ni co d' istweres di paneas ki n' durnut djamây pus lontins ki les potchaedjes des biesses.

Si dj' vos câze did ça, c' est k' nos deus sours avént ene baståde. Po câzer come e francès, on direut « èn efant naturel ». Come si les efants nel serént nén tertos, naturels ! Cwand i n' a pont d' pere, a m' shonnance, on divreut putoit dire « sornaturel ».

Li kéne des deus esteut ele li mame, on nel saveut nén. Zeles-minmes l' avént kécfeye bén rovyî, ca l' djonnete a eut ddja vint ans. Adon, ni m' dimandez nén kî k' esteut l' pere : c' esteut èn accidint. Li ptite esteut ravalêye a livea des biesses del cinse.

*****

On bea djoû, li Maria, li pus veye des « Mondju » - esteut-ele li mame ? - a eut-st evoyî l' crapåde å medcén avou on mot po lyi dire cwè :

« Dji vs evoye noste enocinne catoize, ki ça n' lyi va nén po l' moumint. On n' sait nén çk' elle a atrapé. Vos lyi dvriez fé on tchecup. »

Ça s' a eut passé on moes après l' nute ki nosse pitite a eut pierdou çk' elle a eut dispoys si skepiaedje : si-t enocinne. Ele n' a eut waire l' ocâzion di s' pormoenner. Tinoz, c' est djamây leye k' on âreut vnou cweri po prezinter ene novele coleccion d' belès cotes. Ele fijheut bén troes côps

l' pwès - âjheymint - des « bâres-às-boles » ki pestelnut dins les prezintaedjes di môde.

Ele n' a eut vraiymint rén por leye, fagotêye dins on saetch, mousseye a l' årlicote, ene calote refonceye disk' a ses ouys. Mins, come dit li spot, i gn a d' si laid posson ki n' trove si coviete. Vos m' ploz croere, i gn a todi bén on marlou ki trinne tot sayant do purdjî s' crampe.

Come ci burlandeu la, k' a eut vnou travayî a djournêye al cinse. Il a eut bén odé ki l' crapåde a eut mâ s' vinte, k' ele betchive après d' l' « amour ». Come dins les fouytons del tévé : ene samwinne dins on tchestea, el shuvante a l' ospitâ et l' troejhinme padvant l' djudje.

Del nute, li Romeyo des campagnes a eut gripé so on d' on tchâr di four. Et did la, sâtler so l' poyî. C' est la k' les Mondju ecrâxhént on gros moncea d' âwes po les vinde å Noyé. Do toet do poyî, pa l' bawete, Romeyo a eut ascoxhî dins l' ni del djonnete, metou dins ene ravalêye, padzo les panes do toet.

I n' a eut nén yeu dandjî do brâmint câzer divant di s' mete a l' ovraedje po-z astiker nosse Titine. I schouméve télmint foirt ki l' crapåde ni s' a savou rastini do fé l' riclame di l' operâcion. Ça a dispierté les mames. Li brigand a dvou sâtler pa l' finiesse po schaper a leus côps d' baston. Il a passé houte do toet do poyî po rtchaise dins les âwes. Saizeyes, ele s' ont stramé a l' aveule dins l' campagne po l' shijhe-trawêye des rnâds, des fawenes et des vexhâds.

*****

Les « Mondju » ont stî trover l' tchampete :

« Cwè çk' on vs a fwait come toirts ? »

« L' ârtisse nos a dit k' i nd a eut bén po

deus meye cénk cints uros. »

« L' ârtisse ! Avoz fwait sognî vosse feye pa èn ârtisse ? »

« O ! El Titine, ele n' a pont yeu d' mâ. On lyi a radmint rispâmé s' pompe avou ene tizane esprès po les feyes et les veves. C' est l' mere Kewate ki nos aveut dné li rcete, dedja après k' nosse crapåde âye sikepyî, la vint ans. Les deus meye cénk cints uros c' est po nos âwes. C' est po ça k' nos estans la ! »

Dj' a stî biesse : li rcete po l' « fordjetaedje », dji n' lyi a mây oizou câzer did ça. C' est ene sacwè d' malâjhey a ndè dvizer. Et portant, dji wadje k' ele n' arént nén stî djinnêye po on franc si dj' elzî âreu yeu dmandé. C' est l' honteus k' el pièd.

*****

Dj' esteu rçû la come on prince :

« Moussîz ddins, ni dmorez nén so l' sour, mondju mondju, Maria, fwai l' moussî. Saetche lyi ene tcheyire. Mondju mondju, schortez vs d' astamper ! » [*écourtez votre station debout*].

S' ashire, ça n' esteut nén l' pus âjhey, avou totes les tcheyires tcherdjeyes, la d' gazetes, pus lon d' lokes a ristinde, vaici d' pots d' fleurs et d' bidons a rnetyî.

Li Maria sayive d' atraper l' cokea ki betchive dins l' pwin so l' tâve, tot arinnant l' « sornaturele » ki bãyive tot lådje a ratinde :

« Titine, el plaeece do dmorer l' boutche â lådje a n' rén fé, ti pôreus tchessî les poyes cwand i gn a ene sakî ! Mondju mondju, rote mi saetchî on posson d' bire â tonea k' on vént d' aforer. Mondju mondju, siya, on vos va siervi on vere. Et tchesse co Layca djus del tâve. Ti sais bén k' i n' a nén l' droet do esse dissu ki cwand ns estans al loce, et k' i n' pout ramasser les groumiotes divant k' on les schove al tere ! »

Layca, c' est on brâve pitit tchén, nén ebur-tacant po ene mastoke, tchârné avou les poyes, djnre tchén d' rate croejhlé avou ene buze di stouve. Totes des cognes k' on n' sait nén d' ewou çk' ele vegnut, et ki tegnut bén moens di plaeece ki troes batchs a relére po triyî al môde d' âdjourdu. Et i vos rciclève « biyo », s' i vos plait bén !

*****

Sacwants munutes pus târd, enondaedje di tos les diâles ! Titine, ele voleut bén aler al bire, mins ewou esteut ele, li clé del câve ? « Mondju mondju ! Maria, ç' n' est nén vos ki

l' a ? »

Elle ont yeu bea naxhî dins totes les coines, dins totes les dresses, inte les deus linçoûs, lustrés âdla paski c' est vaila s' plaeece : pont d' clé. Mondju mondju !

Elle ont, a tot pris, volou fé passer l' Titine tiesse pa padvant pa l' rayire. C' est adon k' l' ôte sour Mondju a rtrové l' clé padzo s' troejhinme cote. Elle aveut bén naxhî dins ses dzos, mins nén lon assez. Elle a radmint corou al câve, po saetchî Titine pa paddins, do tins k' pa padfoû, si sour sayive do fé sôrti l' sornaturele tot tinkiant so ses djambes.

Ç' côp ci, elle estént a troes a-z egrinner les « Mondju, mondju » d' disbâtchance. Les deus sours, pougntêyes et copitêyes pa l' Titine, ecoidlêye dins l' rayire.

*****

Âd triviè d' nos campagnes, tot aveut candjî aviè 1965, cwand on s' aveut ataké a l' otorote ki va d' Brussele a Lidje. Tot, di dj' : li payizaedje, les djins, li manire di viker.

Li vinte des teres n' aveut nén stî âjheye. Les mamjheles Mondju avént stî oblidyeyes di s' disfé d' ene lådje birwitche [*bande de terrain*] dins leus béns. Elle avént cwerou totes les astantches possibes po n' nén vinde. Li dierinne k' elle avént trové divant do ployî, c' esteut do esse payeyes avou del manoye.

« Vos compurdoz, nos, mondju mondju, nos n' avans pont d' conte. Li banque c' est po les cias k' ont dandjî do pruster. Nozôtes, nos n' avans waire mins todi assez di çk' i nos fât po bén viker. Nos n' nos siervans nén des grossès machines k' i n' a nén dandjî. Mondju mondju ! Nos avans tot çk' i fât avou les béns k' nosse pa et nosse man nos ont leyî. Nos lzî avéns prometou di n' djamây vinde, mondju mondju. Mins puski nos î estans oblidyeyes avou l' *ortoroute*. »

Les esprôpriyeus s' î ont bén dvou fé et lezî rmete on miyon, ene valijhe di biyets !

« Mondju mondju, c' est co brâmint pus bas ki çki ça n' vât. Ces teres la, c' esteut nos meyeuses. I n' l' arént nén seu fé passer pus lon erî d' nos, leu-z "*ortoroute*". Mondju mondju, ây, dj' el sai bén k' on-z aveut dit ây, adon, bon insi ! »

*****

Sacwants anêyes après l' etermint del pus veye des deus, li pus djonne ki rotéve a crosse aveut stî plaeeceye a l' ospice a Djodogne. Come ça dveut aler dins ces

Shûte p. 16

El filozofe ès continte di çk' il a

Si vos m' dimandrzîz kî çki dj' voe l' pus voltî.

Dji vos direu ki c' est on binamé ki n' critique mây mes flotches, ki m' fwait sovint des compliments et afeye mi bistoker...

I s' rafeye todi d' mes idêyes, et les trover bounes ådla...

Vloz sawè kî k' c' est ? Il est vaici padvant vos. C' est mi !

Nén dandjî d' claper dins vos mwins.

100

Sawè avou kî hanter

I vos fât awè sogne des cis ki vos soçnez avou zels sol Toeie. End a ki vos pôrènt dner des mwaijhès idêyes

Vos boevoz ? Boevoz SETCH !

Po n' nèn tourner mâ, i n' vos fât nèn hanter avou tolminme ké tchén avou on tchapea.

Mins dijhoz m', Cayin, lu, kî aveut i Bén polou hâbiter, po tourner mâ insi ?

30

Elle a don eduré ki dji lyi fwaiye des escuzes.

Way, oyi ! Mins çà s' a rade arindjî, savoz. Mi feme a fini pa richoxhe ki dj' aveu råjhon, et k' ele n'esteut nèn dins l' bon.

Way, oyi ! Mins çà s' a rade arindjî, savoz.

Paret k' ç' a sti l' margaye e vosse måjhone. Ene tote grosse brete avou vosse feme.

Li råjhon do pus foirt

Di ces tins çl, après set direut k' çà rcandjê co. Dintins, on nel fîheut nèn a målvât. Mins on eures del vesprêye, cwand on m' houke, on m' dimande tofer si on n' m' a nèn dispierê.

Est ç' po m-nådje ?

Avou les axhîvâves, disrindjî po rén, et a pont d' eure.

Pol telefone, les acoustumances ont candjî...

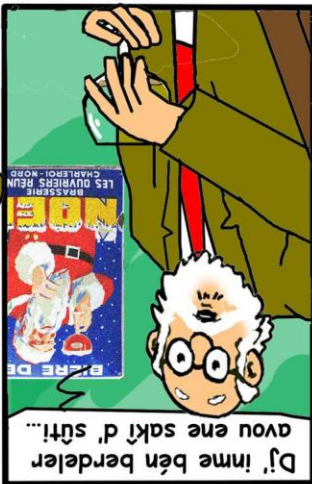
Gn a on tins po tot

Bole ki rôle

Ene piceye di sé (di « sai »)

Po ene boune bate di divizes

Cwand c' est novea, c' est mia

L' esse ou l' nèn-esse, est ç' la l' eriesse ?

Tuzreyes et filozofeye, minme bate ?

Pocwè s' fé des blancs tchveas ?

Etermint

Ci n' est nén paski c' est pezant...

Dji rarive do buro d' police. Dj' elzî a pointé li poite-foye ki dj' aveu trové.

Si l' propriétaire n' est nén rtruvé dins èn an et on djoû, i serè por vos

Et vos nos payroz l' tournêye.

Come di djusse

Nén d' cwè vos transi oudon-bén d' vos rafiya d' avance.

FUMER ? OVI ! mins rén k' dès PÎDS !

89

Il esteut Bén spès, oyi, mins djusse avou des facteures a payî

FUMER ? OVI ! mins rén k' dès PÎDS !

Câzer vete fwait crexhe

Mi, po Bén fé crexhe mes fleurs, dj' elzî caze djinteymint

Li bon caféu LARA BIKA

C' est Bén l' vrayi, çoula. Ci n' est nén ene carabistouye ? Ça rote ?

BIRE èt BIRE èt ATATAM i boit

Si dji vzel di

Adon, si dj' boerlêye dissu les crouwâs et les oirteyes di m' corti, ça les va fé crever ?

èt BIRE èt ATATAM i boit

90

...et tot l' vihvave ridjiper... co dpus... ça m' dispete.

Dispu don, dins mes sondjes, dji so-st a a purete...

cori après leye,

92

El samwine passêye, ele m' a raconté si drole di sonde. Elle esteut a s' pormoener, distloctêye, pattava l' viyaedje, et les djins rire di leye.

Dj' a co må doirmou cisse nute ci. Les cazes ? C' est m' novele et mo bele vihvane.

Doirmi sins s' poleur ripoizer

Pocwè s' ewaerer d' ça ? C' n' est nén l' pumti.

Oyi, mins dji m' a eto leyî dire po k' asture, i dshent ses priyres po trover èn editieu.

ARRO PLS

91

Onk di vozôtes a scrît tot on live po distinde si droet a viker sins croere k' ! gn a on Bon Diu.

Dji so tot sbaré pa çk' on vent d' m' aprinde.

Savoz çou k' vos vîoz ?

Li pa do tenismane (II)

Rascourti : Ludovik Terwagne, 30 ans (li cåzeu dins cisse novele) djowe voltî à tenisse avou Ervé Delbressene, 15 ans, ene grinne di tchampion. Les deus families sont foirt camaerâdes.

Dârmè [Dampremy], li sorlondmwin do match (on mârdis)

Cwand m' cousse Ervé s' dispierta èç djoû la, i ddjuna lu tot seu, come d' alaedje. Mins à cwårt a ût, si pa n' esteut nén co la. Et c' est lu k' el diveut moenner a scole.

Ervé vore dins l' tchambe di s' pere. Pont d' popa ! Brosse di gade ! Rade houkî ses deus limeros d' axhlâve. Li sûtifone soune sins responde. Li vî mobilofone Nokia del guere di Corêye - i l' a todi volou wårder, ca c' esteut s' prumî - a l' air di n' pus egzister.

- Si dji houke moman, ele mi va retchiner. Ci n' est nén s' samwinne di wåde, ey adon, elle est todi so tchamps so voyes, sovint lon erî do Paysis-Noer. Come d' efet : si telefone est so môde eredjistrumint. N' a pus k' ene sôre a fé : aler rcwester Ludo. I n' intere a si ovraedje k' al dimeye di nouv.

Mins mi, ût eures, dji n' a pus ki l' tins di mete èm paltot, drovi et rclôre li poite di gâraedje, et avou les feus-rodjes, ariver a l' ovraedje a cénk munutes divant l' dimeye di nouv.

- Mande escuze, Ervé. Dj' a ddja stî târdou ayir, et l' boss a grignî des dints. Mins dji t' evoye popa, s' i vout bén. Douwê, nosse pa ?

Li pere Terwagne - nosse pa, dabôrd - a l' cour so l' mwin. Il a dné ses ôres à mwaisse ovri d' l' imprimreye, et aler code Ervé e s' mājhone. A 9 eures moens ene, il esteut divant l' grande poite des Djezwites, malgré les boutchons d' l' âmatén el « Vile-Hôte ».

Popa a co solâcyî Ervé, ki s' diloujhive ki s' pa n' aveut nén stî la a tins - ça n' lyi arivéve mây, mins si, po ses afwaires, i trawéve li shijhe.

- Èn t' emaye nén po si waire, èm fi. Cwand dji trovè on parkigne, dji houcrè li tchîf di tchantî so les travos di t' pa. Zels, do moens, doevnut sawè cwè.

Ké sbarmint, nosse pa, cwand il aprinda k' on n' aveut nén oyou djâzer d' Delbressene ni à buro d' l' eterprijhe, ni so les deus tchantîs k' il ont pol moumint, ni al pirire di Loyi, ni - on n' sait djamây - à tenisse di Lere. « Bawaite, al nute, pinsa-t i, s' i n' l' ont nén co rtrové, dji dmandrè a m' feme et a m' fi di

bate leus lisses di cnoxhances foû. »

C' est mi k' il a vnou trover l' prumî à niût, e m' cwårtî, ki dj' esteu a schipe rintré d' cénk munutes. Et c' est mi k' a falou ki louke so les contes Fesse-bok k' on-z î a les minmes soçons. Dj' a rôbalé ene céncwantinne di pådjes foû. Li pa Ervé n' aveut rén scrît dispu dvant-z-ir do dvant-l'-dinner. Divant nosse match di tenisse avou Ervé, dabôrd. « Çou ki vout dire ki, motoit, c' est moman k' âreut stî l' dierinne djin a-z aveur câzé avou lu. Tén ! asteure, ele divreut esse rarivêye. Dji potche al mājhon popa (dj' î va a pî, c' est djusse li coulôt astok di droci). »

Popa esteut loucant les noveles al tévé. I n' aveut nén oyou moman ki vneut d' rentrer et ki fristouyive a soper. Dji doe dire ki popa est ddja d' âdje, et k' i n' ôt pus foirt bén clair. Cwand i m' voeya :

- Waite on pô, m' fi. I gn a nén k' Tchâlerwè k' on pôrè lomer Tchicago. Les Francès do Nôr nos vont ttaleure disdjoker. Estin ti oraye !

Li prezinteu del TévèWal :

« Do tchôd modou dins l' afwaire di l' atake do forgon del posse d' Avinne. Li police di Valinchinne a rtrové l' curêye d' èn ome, griyeuzmint broûlé, dins on bouxhnisse metou a 500 metes di l' esplôzion. Elle (li curêye, djans !) a stî moennêye al môre del Police syintifike di Valinchinne. C' est tot çk' on sait disk' asteure. Li comissaire tcherdjî d' l' inkete ni vout rén dire às gatzîs. I dinrè ene conferince respondrece cwand on sâre des sacwès podbon. C' est tot çk' on-z a pol moumint.

Po les cis ki vegnnut d' drovi l' bawete, ridjhans lzî ki l' forgon del posse a stî ratindou londi diviè dijh eures dins on ptit bwès inte Avinne et l' Glenreye. Li tchedje d' esplôzant ki les calins ont-st eployî a stî trop foite, ca tos les biyets d' banque - 5 miyons d' uros -, ont stî rayis. Adon, i n' estént pus volâves. Les bandiys les ont leyî la. Li coir do tchâfeu a stî tcherbonijhî dins l' esplôzion, mins on-z a rtrové troes bales dins s' coir. C' est k' les mâlais l' avént dischindou di froed sonk divant d' fé potchî li rôlant cofe-foirt. »

(a shuve)

Lucyin Mahin (Louline Voye)

El molén

Dins l' dierinne Rantoele, gn ayeut on bea ârtike da Louwis Baidjot ki dvizéve do pwin eyet des moléns. Po l' pitite istwere, est çki vos savoz k' a Djerpene, l' ancycin mayeur Roland Marchal a cassé s' tchirlike po rassonner el vî molén a l' aiwe. Asteure, on l' pout viziter les semdis et dimegnes. Non seulmint i toûne, mins i dene do corant. Mî : on djoû dissu l' moes, on pout daler avou ses grinnes eyet gn a èn ome ki vént fé del farene.

Adresse : El banâ molén d' Djerpene, Roland Marchal, rowe do molén, 3, 6280 Djerpene. Del samwinne : vizite d' escoles tot dmandant radjoû. El semdi et l' dimegne, di 10e. a 12e. et di 13e.30 a 18e. Gn a eto do pwin, del farene, del bire et do froumaedje po sayî ou po raler a s' mājhon avou. Tel : 071 - 50 30 91; axhlâve : 0475 - 38 24 14.

Djan Goffart end a scrît ene tchanson. Elle est tchantêye pa Jean-Pierre Vandel (el ci k' a fini deujhinme do concours del tchanson e walon avou s' feye Djuliye).

Voci les paroles.

I.

À banâmolén,
Grande rowe, dj' etin bén :
C' est l' aiwe ki dischind
On ptit bout d' tchimin,
Po ene bele melodeye.
C' est no ptite patreye
Ki va esse binâjhe
Di l' etinde a s'-n âjhe.

II.

I n' est pus fayé;
Vo l' la restoré.
Ké nierson si fel !
Ès beaté rdjibebe.
Mins ké rizultat :
El corant est la
Po-z aidî l' famille
Qui do côp s' rafeye.

III.

Les vîs egurnaedjes
Datnut d' ene ôte âdje.
El saetch est pindou
Les grins sont molous.
Caressî l' farene
Vât eto les poennes.
Seur ki do bon pwin
Rapâjhrè no fwin.

IV.

El mônî xhufele
Gn a l' aiwe ki muzele;
Muzike di l'avâ
Spitêye på ptit trô.
C' est on vrayi plaijhi;
Dj' el voe tant voltî.
Oyi del schoûter,
Dji n' m' è sai passer.

Erfrin :

El molén d' Djerpene,
Dispu k' i s' erdresse,
El molén d' Djerpene
Èm fwait tourner l' tiesse.
El molén d' Djerpene,
Dispu k' i s' erdresse,
El molén d' Djerpene,
Come dji so-st al fiesse.

Les Mondju (shûte del pädje 10)

mājhones la, on lyi ayeut dmandé do leyî ses ôrreyes et ses cwârs å buro a l' intrêye. Elle ayeut rignité dins s' bâbe, mins po fé come tolmonde, elle a fini pa lâtchî s' cabas.

Cwand on ayeut fwait l' lisse di tot çk' i gn ayeut, on ayeut trové ene cassete k' on ayeut nén oizou wårder. On l' ayeut stî poirter å rçuveu, li minme k' ayeut yeu a payî l' vinte des teres. Il a conté k' i gn ayeut ladins po a pô près l' mitan del vinte.

Come i n' saveut nén ewou çk' elle esteut l' ôte mitan, il a sayî do sawè cwè adlé l' viye mamjhele. « Bén oyi, c' est m' pârt. Mondju mondju ! Neni, dji n' a nén l' cene di m' sour.

Cwè çk' elle end a fwait ? Bén ele ni les a nén dispinsé. A ça, nonna ! Cwè çk' il ârént dit, nos parints, did l'avâ padrî les stoeles, s' on-z âreut yeu dispoûslé. Çou k' elle end a fwait, di s' pârt ? Bén, c' esteut da leye. Adon, mondju mondju, dji l' a metou astok a leye, dins s' waxhea. »

On n' a nén oizou disterer l' macsâd, mågré k' on dit todi k' les cwârs ni sintnut nén.

Et dji n' vos dirè nén dins l' kéne cimintire k' ele si rpoize.

Djâke Desmet (Mājhnî); divins « Gueuyes di Walons », ene ramexhnêye di noveles nén eplaideyes, sicrites e rfondant namurwès, rimetowes cial e rfondou.

Istwere / tecnolodjeye

Nosse bon vî pwin (2)

Cwand on-z a semé do soele, del sipeate ou do frumint (et minme do oidje), l' aler fâchî et l' bate, cwand on a stî fé moure li grin po-z awè del farene, ci n' est nén l' tot. Fât co-z esse ustiyî po fé do pwin. Dispu l' fén des banâfors, les djins cujhént e leu måjhon.

Dins les manaedjes, c' esteut a l' comere ki l' cujhaedje do pwin rivneut. On cujheut sovint pol samwinne, dins des fômes, des gros pwins d' cwate lives, sovint ronds u cwârés.

For et forni

Li for si trovêve pa des côps dlé li tchminêye. Ça fwait k' on dmoreve à tchôd po cure. Mins, ôte pâr, i faleut cori à forni avou les corbeyes. Di l' ivier, ça rafroedixheut beazebén l' pässe.

Li for esteut tchafé à bwès. On prindeut des fagots et des coxhes Bén setches, po dner ene bele blame ki fjheut l' toû do for.

Fors di boledjî

Les boledjîs avént les minmes fors ki les pârtilulîs, a pâr k' il estént pus grands.

Pus tard, il ont yeu des fors à gueuyâd. On n' fijheut pus l' feu dins l' for, mins djusse àdvant, padzo, dins ene cadje di scroufier [fonte] avou on keute a l' intrêye do for, k' on tournéve come on vleut, po tchessî les blames dins l' for.

Les boledjîs cujhént leus pwins dins les fômes u Bén so l' aisse, po-z awè ene meyeuse crosse.

Dedja dvant l' guere di 40, i cmincive a-z awè des fors di boledjîs k' estént tchâfés à tcherbon u às grossès briketes di cilinde. Ces fors la estént sovint a deus astaedjes, plus onk di rcupe-râcion. Li feu esteut fwait dins ene aisse esprès, ki s' trovêve so l' costé. Les blames, e montant, letchént et tchâfént, à dbout, des tuyos ki passént dzo l' aisse et dizeu l' vôsse di tchaeke astaedje. Pus k' il estént hôt metous, pus k' i re-xhént dzeu les blames po-z

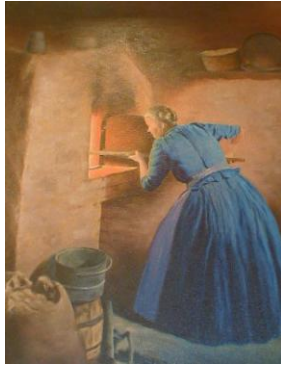
awè l' minme tchaleur patta-vâ. A ç' moumint la, l' åddins des fors dimorêve prôpe, puski l' feu n' alêve pus ddins.

I gn aveut co on sistinme po-z evoyî del wapeur dins l' for et rinde les crosses rilujhantes. C' ere di l' aiwe k' on fjheut vni so ene bolante plake et ki fjheut wapeur do côp.

Avou tos ces fors la, i faleut eforner les pwins onk a onk. C' est adon k' on-z a sondjî a fé des « toles sôrtixhantes ». Cwand les pwins sont tournés, on les mete si des toles às ptits trôs, des toles del grandeur do for, montêyes dins ene axhale às rôletes. Po les mete lever, on pousse totafwait dins ene tchambre rischandeye al wapeur. Cwand i sont bons, on-z amoenne l' éndjole divant l' for et hop ! on pousse d' on côp les toles didins. Tos les pwins sont efornés eshonne. Et po disforner, c' est parey.

Dins les tote grossès boledjreyes, i gn a ossu des fors a l' tchinne. On-z eforneve d' on costé, et les pwins rexhèt d' l' ôte.

Louwis Baidjot, li 6 di may 1996 (vîs papîs del soce des rcâzeus di l' Årdene nonn-rece)

Efornoûle

Vôsse d' on for metou inte li måjhon et l' forni (Transene, 2012)

For d' ârzeye avou deus ronds plats pwins (Marok, 2013) ==>

Kimere efornant avou l' eforneuse (çou ki fwait deus eforneuses) (Marok, 2013)

Motîs walons

Mi dico da Elisée Legros

Neni, i n' a nén k' les filolokes k' âyexhe li droet, ki polexhe dire tot l' bén ou tot l' mâ k' i pinsèt des ovraedjes des scrijheus walons.

Il est ecuriné, flairant, télmint k' il a siervou. Dicwè ! Vos n' l' aduzrîz ddja avou des ecnêyes !

- Di kî, di cwè djâzez vs don, fré Tchanchès ?

- Bén di m' dico francès-walon da Elisée Legros, va, surmint ! Li franwal Haust, djans !

- C' est l' vray ki bén des scrijheus walons d' ouy vis endè diront : kéne eplâsse !

- Ossu, rén k' a vey l' estat di vos dicos, pâr li franwal, dji vs dirè ké scrijheu walon ki vs estoz. Mins tot léjhant vos scrijhaedjes, dji vs dirè kî ki vs estoz. Tincion ! Vos ouys, vosse cervea endè prindront on fameus còp ossu.

- Èn serîz vs nén on pô mazo, vos, Tchanchès ?

Revoyes, accints, vîs mots

- Schoûte on pô, Diyodjinne. Cwand nos voeyéns les « Voyez... » - pocwè nén « Loukîz a » ? - e dico walon-francès do mwaisse Jean Haust, k' end esteut ddja foirt midone, nos pinséns : « Ba ! Ci n' est k' on tik di filoloke. C' est come ene decorâcion del grande guere ki fwait tuzer a nos vîs parints ».

Si eleve Elisée Legros, lu, a seur volou fé mî ki l' mwaisse. C' est ene moyene di 29 « Voyez » ki vs âroz pa pådje.

- Ci n' est pus on tik, saiss, çoula, c' est ene toke di filoloke.

- Adon tos les ramtaedjes, les nos des hamteas, des vyaedjes, ki rivnèt a tchaeke pådje.

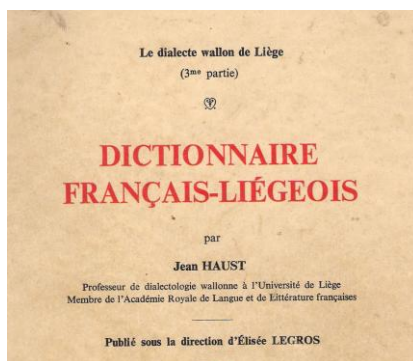
- Fât dire ki les fuzions d' comenes n' estént nén co decidêyes.

- D' acoird ! Mins insister so les diferinces, est çu bén overer pol walon ? « mwért », « mwèrt », « mwêrt »... ni sereut ç' nén « divizer po mî ringnî » ?

Notez bén k' a Grâce, on dit :

« mwart ». Ça vike, edon, çoula !

Adon, tos leus « arch. » (arçayisse, vî mot) ? C' est âs scrijheus a decider k' on mot est si vî k' i n' est pus vray. Nén âs filolokes.

E 1787, par egzimpe, Cambresier, ki voléve aprinde li francès âs Walons, propôzéve ki « staminê » pôreut divni, è francès, « estaminet ».

E Larousse d' ouy, ki voeyans dj' ? « estaminet » du walon « staminê ». Merci, Larousse. Mins po nos filolokes, c' est arçayike.

Mây pus nou scrijheu walon ni s' sievrè d' on mot marké « arch. ».

Mins po kî s' prindèt i, nos filolokes ?

Li Stasse

C' est tot çoula, m' shonne-t i, ki fjha k' on djoû, â comité del Walone, après ene longue discussion tolminme, nos dnîs nosse benediccion a Simon Stasse, nosse caissî, por lu rfé on walfran et on franwal lidjwès. On djâza minme d' on dico des sinonimes. Mins n' a nén yeu l' tins. Merci, todi, vos, Simon !

N a co d' l' ovraedje po les djonnes Rantoeûs. Bon coraedje !

Po m' pâr, dj' a fwait m' dak. Mes ouys ont 77 ans. Mi ordinateur n' è pout pus.

Motoi ki m' fi, on djoû. Sait on mây ?

Mins vos, Tchanchès

Vos k' a ene gueuye - ene djaive - ki hagne âs cwate costés, ki raetche si velin, paret i, so nos brâves filolokes asterlokes, vos ki trove k' i n a bén d' l' adire divins les ovraedjes di nos menirs walons, k' ârîz vs fwait e leu plaeece ?

- C' est l' vray ki, dpoy lontins, dji n' hâbite pus les robetes di croye, les beniwiwis, les troes vîs mârcticots, les tructeus, les minteus, les pistagrawes. Pâr si c' est des mwaisse di nosse walon. Fijhoz m' confiynce : cwand c' est k' i fjhèt ene frâgne, ene schipete, dji n' les rate nén. Et el savèt bén.

Mins, Diyodjinne, dj' a mes còps d' cour ossu. Et nén des mwindes.

El plaeece des 14.355 mots e francès k' i nos dmande d' aler vey ôte pâr e s' dico franwal, si dj' avaxhe sitou di Lizé Lgros, dj' âreu revoyî l' lijheu âs mots walons do dico da Jean Haust. Ç' âreut yeu stou pus pratike et economike, pâr po nosse cervea et po nos vîs ouys ossu.

Mins revoyî 14.355 feyes li lijheu a l' ouve do vî mwaisse ? Vos n' î pinsez nén, edon. « C' est mi ki, c' est mi k' a, c' est mi k' est ... »

Prindoz vosse coraedje a deus mwins. Lijhoz d' abôrd, sins schiper ene roye, les pådjes 3, 9, et 241; vos î trovroz ddja 181 « Voyez... » C' est on bon cmingmint. Coraedje !

Françwès (Tchanchès) Nyns li 8 d' awousse 2014

NDMS : Les motîs so les fyis, pâr li Wiccionaire walon, polèt repeter l' sinonimeye, metans d' ene cénkinne di sinonimes, so les 5 pådjes. Mins gn a eto toplin des revoyaedjes ki, cial, si fwaiynut djustice tot clitchant so l' imådjete « Loukîz a ». Davance, avou l' eplaidaedje papî, on dveut spârgnî les pådjes et les costindjes.

Aprindisses sicrijheus(es) e walon

Diner hâsse di scrire e walon

Li walon a stî rclamé come codâné a moirt, pa les Walons zels-minmes, dispu 1850. Et portant, il est co pârlant-vicant pol djoû d' ouy, minme s' i baxhe a grands côps. Ene des piceures ki l' a fwait sorviker disk' a nozôtes, c' est les scrijhaedjes, pitits et grands - et l' dictionnaireadje. Verba volens, âreut i dit on grand waloneu rindou après l' latén. Mins kimint fé po co-z awè des scrijheus âdjourdu ?

Lacobén k' end a d' totes les sôres, dins les renondeus(es) [animateurs] do walon. Vocial deus sistinmes eployîs di ces tins ci po fé prinde li pene a des djins ki cnoxhèt dedja ene miete di walon, mins nel oizeur sicrire. Dinans, po cmincî, li parole a Djowele Spierkel

Li stâje di scrijadje èt d' littérature di Fau

I s'a bin passé, mèrci. Asteûre, abîye rac'mincî !

Po l' deûzyinme côp èl Walonîye, a Fau-lès-Tombes, on p'tit viladje dèl comene di Djéve, on stâje di scrijadje è walon a stî mètu su pîds. C'èst l' Sèrvice dèl Culture dèl Province di Nameur qu'a yeû ç' bon plan là !

Quate djoûs au long ç' a stî l' fièsse aus mots èt brâmint d' bias tècses ont skèpî èt brotchî foû dès keûrs, dès tièsses èt dès mwins dès djins qu'èstin.n' vélà !

Nin quèstion d' sicrîre one pîce di tàyâte, mins pus rade dès bokèts è prôse oubin avou dès rimes.

Lès-apurdices ont stî pwârtés pa dès djeus di scrijadje oubin pa dès tècses di scrîjeûs walons come lès cias da Willy Bal, Bernard Louis, Joseph Houziaux, Josée Spinosa, Guy Delvaux, Émile Gilliard, Chantal Denis, Paul Gilles, Roger Viroux, Louis Loiseau, Auguste Laloux, Jean Lathuy, Joseph Lahaye, Charles Massaux, Henri Famerée, Lucien Somme, Joëlle Spierkel, Pierre Lazard...

Au coron do stâje, lès scrîjeûs ont présinté leûs bokèts pad'avant one driglêye di priyîs èt, come saquants gazètîs èstin.n' là èto, il èst quèstion as-

teûre di lès fé parète su one gazète ou l'ôte oubin d' lès v'nu dire au posse.

Vola dès bias-z-èt bons plans, èn'don ? Abîye, rimète su pîds on novia stâje po fé conèche èt fé spiter nosse bia lingadje walon !

Si ça v' dîreut one saqwè, émîlez mu : joelle.spierkel@province.namur.be oudonbin creeasbl@skynet.be

Ene caracole ki scrît e walon ?

Scole pàs scolîs a Bive

Pol prumî côp dispu l' enondaedje des scoles di Bive e 2003, Lucyin Mahin aveut dmandé âzès scolîs et scolresses, pol dierinne asyinne [session] do bontins 2014 d' aprester on sudjet po si scoler zels-minmes n' onk l' ôte.

Vaici, on n' ricwereut nén on scrijhaedje di Belès Letes avou

ene sipepieuse ortografeye, mins purade on tecse di gaztî ki caze d' on dominne waire

aboirdé e walon.

Ns avans ddja lî des papîs ladsu sol Rantoele 70 (l' ovroe d' on lutî da Willy Marchal, les fâves da l' Uguete et so l' croejhete do tchampnwès pa Gérard Avril. Dji vos leye lére, ciddé padzo, li « dvwer » da Mady d' Orcîmont.

Trop d' idjinne ?

Cwand on caze d' idjinne, on sondje totshûte al prôpruté, sorlu et so ses abiymins (so ses cayets).

Les djonnes, c' est douche so douche, padecô deus par djoû, cwand il ont fwait do spôt.

C' est do cschiraedje d' aiwe, bèn seur. Mins pocwè sereut ç' mwais pol coir ?

Paski l' pea est rascovrowe di sebom, et k' al longue, avou les prodûts des côps assez moirdants, ci coûtche di sebom la dispaxhe. Ey adon, li pea n' a pus s' proteccion.

Dierinnmint, gn a des dermatos k' ont cryî herleme a caze di çoula. Ça a stî metou so les gazetes.

Dins l' mindjî, c' est parey.

Les dates di forpassaedje [péremption] ! Mi-minme, dji n' î waite waire, sâf po les prodûts vinant do laecea. Kî çki pout dire ki ça dvént mwais d' on djoû a l' ôte ? Dj' a cnoxhou ene djin ki fotéve â batch des boesses di consieve ou on paket d' macaroni cwand l' date esteut houte di ON djoû.

Mins fât ricnoxhe ki, po fé tourner l' comiece, c' est ene foirt boune idêye.

C' est come dins tot : l' idjinne pout esse li meyeuse et l' pire des sacwès. *Le mieux est l'ennemi du bien.*

Zûnaedjes e walon sol Toele

On lét co l' Rantoele

Gn a mây yeu ene Rantoele-gazete k' a fwait tant ramter les cibernaivieus ki l' 70. Totaleure pol dispréjhî, totaleure pol disfinde. C' est l' bon, paski ça mostere ki ci n' est nén des scrijhaedjes a l' aiwe di rôze. Et k' i gn a co des lijheus et lijheuse do walon, minme e rfondou.

Kékes bokets di ces bates di dvizes la.

Coraedjeus, vozôtes

Dji so d' Lîdje, mins dji d'meuëre è l' Àrdène ! Li gazète li "Rantoele" vike-t elle co todis ? (...) Li Rantoele vike co... I v'nèt d' fé li dèrin n° 70... Tant mî. I fât esse corédjeûs po fé eune gazète è walon avou lès tins qu'on vike.

Response : Oyi, mins cwand on voet voltî, on a tot l' coraedje k' i fât. Gn a 5900 lingaedjes (so les 6000 co vicants pol djoû d' ouy) ki vont disparexhe dins les 100 ans ki vnèt. Li walon serè dandjeus dins l' batchêye. A moens ki..., tertos eshonne, les waloneus et les ôtes djins del Walonreye. Dijhans todi kécfeye.

Li Blawete : Dji n' sé nin si dj'ârè l' tins d' lére totes lès ârtchives del Rantoele. Por mi, li r'fondou, c'est mâlâhèy, mins tos lès walons d'vèt s' comprinde. Adon dji va sayî d' fé l' « max ». Qwand dj'èsteu sôdârd, on èsteût tos mahîs, èt turtos, on s' comprindéve. I fât co fé parèy. (...) Dj'a lé lès n° 70 èt 69. Dj'a pris l'abon'mint. Bone gazète. Brâmint d' bones « infos ». C'èst brâmint d'ovrèdje. Bravo po lès scriyeûs et tos lès cis qu'î prindèt pâr.

Li Rantoele : Gn a nén yeu k' des binâjhes à lére del Rantoele 70, foiravant so les papîs so l' Oucrinne et so Piron.

Li Blawete : Bin mi, dji so binâhe del Rantoele 70. On pout fé çou qu'on vout, on-z èst todis blâmé ! Èt po l' Ukraine, dji so d'acwèrd avou l'ârtike. Bravo.

Li Blawete, sol djâspinreye « Li walon d' emon nozôtes ».

Rôze calpin

On-z èst binâhe du v' fé savou k'on ptit Francisco (3,900 kilos) a mni â monde îr après non.ne adré nosse fi Nicolas èt nosse bèle-fêye Paulina (sins rouvier leûs "ptites" Laura èt Victoria). Djâke Werner

Dizabounez mu !

J'ai lu l'article sur Maurice Piron dans « Li Rantoele ». Je ne désire plus recevoir ce journal.

Daniel Droixhe, Academeye francesse di Beldjike.

Response : Binamé Daniel, nos respectans vosse reyaccion, à dfwaite di l' ârtike da Françwès Nyns so Maurice Piron. Ele serè eplaideye dins l' Rantoele ki vént.

Li « roye editrece » ou puvite li « filozofeye eplaidrece » [ligne éditoriale] di nosse gazete, c' est eto d' publiyî des idêyes revintrees, et nén seulmint des tecses ki fwaiynut l' robete di croye (tertôt est bon, tertôt est vayant). Les grands waloneus ont fwait brâmint do bén à walon, mins c' est nén po çoula k' i n' polèt nén esse kritikés. On lzî pout rprotchî, metans, di n' nén aveur djâzé walon (a l' evier des Catalans, par egzimpe).

Avou ça ki, come marké al pådje 2, ci n' est nén l' Rantoele leye-minme, mins li scrijheu, k' est responsâve des tecses k' i scrît.

Si vos vloz fé on « back to l' Rantoele »¹, vos seroz todi l' bénvnou. Pocwè nén scrire on papî e walon po disfinde Piron ? Ci sereut beacôp pus academike et « fairplayiveus ».

1. ene clignete tot rahoucant l' sitioete plake di djâz e walon ki Elmore D (Daniel Droixhe) a rezhou lanawaire sol tite « Back to Hèsta»

Nén d' acoid so l' Oucrinne

Faureut fé djâzer dès Ucrainyins dès 2 bwards. Lèyî djâzer seulmint in poutinisse dins l' Ranteûle èt nin les djins di Maydan n'èst nin ène boune idèye. Fé l' minme propagande k' èl TV russe in inglich (Russia Today) èt djâzer des séparatisses tèrorisses come dès djintis gamins èt dès djins di Maydan come dès nazis ni dwèt né yèsse li pont d' vûwe dèl rantoele.

André Gauditiaubois

D' acoid so l' Oucrinne mins nén sol mot « waibe »

Je viens de lire quelques articles de la Rantoele, dont celui qui parle de l'Ukraine. Je partage les vues de Mohammed qui, à mon sens, décrit bien la situation. Pour le reste, je ne suis pas à l'aise avec le rfondou, mais j'arrive quand même à comprendre. Un détail m'énerve: pourquoi traduisent-ils "Web" par "Waibe"? Web est un vocable anglais qui signifie bêtement « toile ». Dans aucune langue, on ne passe son temps à le tordre plutôt que de le traduire. « Toele » serait plus correct.

Achille Gavray

Response : ene waibe, c' est purade on « website » ki l' « web » tot etir. Po ça, on dit voltî « Toele », « Daegntoele » « internete » ou, puvite po rire : « Eternete ». Mins eto : Arincrin, Araegnreye ou ... Rantoele !

Les crakes dal Blawete

Les treûs sôlêyes

N a treûs sôlêyes [ivrognes] qu' intrèt dvins on bår. Vos savez, la qu' i n a des rodjes nèyons èt des crapâdes qui fèt des sènes [signes] après vos.

Nole tchance, i n' a pus qu' deûs fèyes di lîbe !

Adon, èle dècidèt d' prinde les deûs qu' èstît l' mons sôs. Et l' treûzinme, èle lî dnèt ene pope inflêye.

Li djoû d' après, les treûs omes racontèt leû nute.

Li prumî : Mi, dji so nâhi ! Dji n' sé pus rin fé !

Li deûzinme : Mi dji n' a pus nou sovni !

- Li treûzinme : Bin ! Mi dji l' a hagnî dvins l' fesse èt hop....elle è-st èvoye tot dreût pa l' fignèsse !

Diplomaçreye ?

Ene feme dimande a si ome :

- Mamoûr, vos inmoz mî ene bele feme ou ene kimère sûtèye ?

- Ni ene ni l' ôte ! Ti sés bin qui dj' n' inme qui twè.

Les 10 mèyeûsès ràhons d' avu p'tchî ene bîre purade qu' ene feme

- 1- Ene freûde bîre, c' è-st ene bone bîre.
- 2- Ene bîre ni djâze nin.
- 3- Ene blonde bîre n' est mây ene fâsse bîre.
- 4- Avou ene bîre, on n' a nole bèle-mére.
- 5- Ene bîre n' est mây djalote.
- 6- Ene bîre a tofer mons d' 25 ans.
- 7- Les bîres ni sont nin totes les minmes.
- 8- On pout sayî ene bîre difèrinne tos les djoûs al nute.
- 9- Ene bîre ni ronfèle nin.
- 10- Ene bîre ni lèt mây di poyèdje el boke.

Christian Thirion, li 15 d' awousse 2014

Cinema : à cmince di l' anêye, gn a yeu ene comedeye nén come les ôtes k' a rexhou :

Djâki e royâme des cmeres

C' est on fime ki baltêye les strapants redjimes politikés.

E l' Republike Peupulâre et Democratike di Bubune, c' est ene comere k' est mwaisse do payis. Les dictatresses vegnut ene après l' ôte, del grand-mère al feye ey al pitite-feye. E l' société, c' est les cmeres ki boutèt po wangnî les cwârs, adon k' les omes dimornut al mâjhone. Les omes poitnut des norets d' tiesse, adon k' les cmeres moennut des motos ey adawî les valets.

Avå l' payis, c' est l' pômage, mins les djins buskèynut so les payis etrindjirs. Li tchvâ, c' est leu biesse sacrêye. Li vicance des

Bubunîs, c' est: « maryîz vs, magnîz l' boleye, et s' priyîz les tchvâs po raclairi vos cours ».

Les Bubunîs fwaiynut les cwanses d' esse droets dins leus solés, mins c' est tertos des fâs-Pilâtes. Pår li parintaedje del dictatresse, ki n' shût nén les rîles. Dismetant ki nosse dictatresse raidje si velin so « l' houraedje, li sodomaedje et l' lepeuzaedje », si prôpe fi, catchetiveuzmint, voet voltî on valet.

Cwand l' dictatresse creve, c' est s' feye k' avént à povwer. Elle a l' dâr di voleur candjî l' société. Mins les djins ont ptchî li ví strapant sistinme purade ki l' exhowe al loumire.

Djôr Sfasie, li 18 d' aousse 2014.

Avion tapé djus (shûte del pådje 3)

PP - Nos aloyîs, les Amerikins, ont acertiné ki l' missile a pårtou del zône contrôlêye pâzès revinteu.

IM - Oyi, 24 eures après, adon k' il ont veyou çoula à moumint minme. Et i n' savèt nén co cwand çki l' avion a stî djondou.

PP - Mins les revinteu s' ont foirt Bén plou racsegnî so l' eure di passaedje di l' avion d' lene savoz. C' est àjhey : i sufîxh di rwaitî l' aeraedje et carculer l' eure di passaedje. C' est d' os-tant pus àjhey ki ciste avion la passe tos les djoûs al minme eure.

IM - Oyi, mins 130 kilometes pus a Nonne. Et ci djoû la, il a stî disvoyî po sorvoler Doniesse, come si les awiyeus l' acvier-nént droet so les missiles.

PP - On a ds ôtès prouves. Tinoz, cist eredjstrumint d' on câzaedje di deus hôts gradés des revinteu. Il î djhèt k' il ont tapé djus ene avion.

IM - Nén onk, mins troes. Dj' a schoûté l' câzaedje. I cmahèt l' Iliouchine eyet l' Boyigne. C' est comprinde boû po vatche.

PP - Adon, inspecteur, vos k' est si

foirt, si c' est nén les revinteu, kî çk' âreut yeu interesse a bouxhî djus ene avion d' lene avou 300 passaedjîs âdvins ?

IM - Vozôtes, monsieur l' prezidint. O, ci n' est nén èn ametaedje. Mins s' fât i Bén admète ki c' est vos ki rascod les frûts d' ciste afwaire la. Si vos reys-sixhoz a çki totes les djins si leyexhe adire avou veste istwere.

PP - A, a, a, vos m' fijhoz rire, vormint, inspecteur. Vos n' riroz nén, vos, cwand vos dzeutrin sâront çou ki vos vnoz d' ravâder ! Avou ça ki vos n' avoz nole prouve.

IM - C' est l' veur, mins vos nerén vos n' avoz nole prouve po-z amete les revinteu.

PP - Årvey, commissaire.

IM - Disca, monsieur l' Prezidint. A, ki dj' î rtuze, djusse ene dierinne pitite sacwè.

PP - Vos cmincîz a m' les peler.

IM - Ene tchitchêye : cwè fjhént ele, ces batreyes di missiles la, dins l' redjon d' Doniesse.

PP - Kéne biesse kesse ! Ele nos waerantixhént.

IM - Da kî, la k' les revinteu

n' ont nole aviâcion. Adon, vos protedjî siconte di kî ?

PP - Po on côp, dji ricnoxhe ki c' est la ene boune kesse. Vola l' response : dj' a dné l' ôre di poster la des missiles po nos protedjî d' on bombârdumint ki pôreut esse fwait pa on bombârdî stratédjike del Rûsseye.

IM - Mins Bén seur, pocwè n' î a ddu nén tuzé pus timpe, les Rûsses !

PP - Ciete, les Rûsses !

IM - Et vos pinsez k' i vlént bombârdier Doniesse, les Rûsses, dabôrd k' i n' ont l'avâ ki des fels soçons !

PP - Neni Bén seur, c' est Kiyev k' âreut yeu stî lugnî.

IM - Come di djusse, biesse ki dj' so ! Mins dihoz mu, al fén des féns, si vos vlîz protedjî Kiyev, pocwè astaler vos batreyes di missiles dilé Doniesse, 800 km lon did la ?

PP - Alez à diâle commissaire; à diâle et co pus lon ! Vos m' froz tourner a bourike, ttaleure, avou vos kesses et vos messes ! (inte ses dints) Dj' a ene guere di propagande a wangni, la, mi.

Ratourné pa Pablo Sarachaga, li 2 d' awousse 2014

Pogrom après Rhaza (shûte del pådje 4)

d' Souwesse [*canal de Suez*] âs Edjipsyins, k' î avént portant droet après 100 ans come dit dins l' martchî.

Les cwate cénk prumirès gueres Israyel-Payis arabes, c' esteut des gueres « oniesses », avou deus innmis foirt à foirt. Mins, dispu 1975, cwè çk' on-z a veyou ? Les Arabes, cohigne cohagne inte di zels, n' ont pus saetchî on côp d' fizik po disfinde les Palestinîs. Les Israyelîs avént l' tchamp libe po-z eterprinde leu sâme prumrece : colnijhî tote li Palestene.

Dispu don, come des bandiys fou-lwè, Israyel a rî à nez di tos les payis del Daegne, tot n' respectant nén on seu des decidaedjes di l' ONU. Et riprinde, a l' ârvier, li sistinme des pogroms : macsâder les Palestinîs a grands côps fiziks et d' ôbus.

Li cas d' Rhaza est plin d' acsegnmints. E 2007, Israyel resserre li teritwere come ene prijhon a l' air libe. Frontires teresses serêyes, mer recloyowe pa des bateas d' guere k' espaitchêt minme les pexheus di fé leu mestî. Les deus miyons d' djins d' l'avâ n' ont ki

l' droet d' vicoter, et-z awè fwin dipus sovint k' a leu toû. I n' ont nén l' droet di s' disfinde, zels. S' i saetchèt ene fayeye minifuzêye, ki dgrete èn Israyelî, c' est l' Estat-bandiy ki rboerlêye k' il a l' droet a s' disfinde. Et-z aler touwer des dijhines di djins avou des ôbus al dierinne môde ou des stoks di bombes à fosfôre k' estént arivêyes a leu date di disvalixhance (e 2009).

Al dierinne mangonreye di l' esté 2014, end ont schafyî dipus d' 2200 (1500 civils, al boune). Et coixhî des meyes di djins. Bouxhî djus 5000 mâjhons, totes les oujhenes, li cintrâle electrike et les voyes d' aiwe, pâr les scoles et les moskêyes. Di l' ôte des costés, gn âreut yeu ene septantinne di touwés (avou 65 sôdârd). Onk po 30. Li veye d' ene djin n' a nén l' minme valixhance tocosté !

Et nozôtes, est çk' on n' schoûte nén tofer li minme clotche ? Et ci n' est nén l' cene des ptits k' on spotche. Et sotni les spotcheus !

Honteu k' on dvreut esse ! A s' catchî dins on trô d' soris.

Lucyin Mahin, li 10 d' awousse 2014

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Les djåzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Mins on-z î câzreut bråmint e francès ! Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copinreye di Libin

Tâvlêye di rcåzeus d' walon moenêye pa Djåke Dupuis. Ele si rashonne li dierin vénrdi do moes a 6 eures al nute al mâjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' eglijhe). Racsegnes : Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse : 061/41 33 91 0498/17.24.67

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 8 eures al nute. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jm-hamoir@skynet.be

Tâvlêye di walon di Rotchfoirt

A « Ascoye Fåmene », les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.malet-sonveau@skynet.be

Copinreye di Tchårnoe

(Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mårdi do moes Racsegnes : José Buron: joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59). causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al såle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lusimbork

Sicole comunåle d' Årveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del vesprêye.

Racsegnes : Willy Leroy, 061 61 16 25, willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do waeyén-tins 2014

Mårdis 21 et 28 d' octôbe, 4 et 11 di nôvimbe 2014 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Ofices rilidjeus e walon

Tos les londis a 7 eures al nute, vepes e walon e l' tchapele vî-cato-like di Sint-Serwais, 75, rowe De Hulster; Racsegnes : georgestaelens@gmail.com

VoBuze (Youtube)

<http://www.youtube.com/wlntv>
oudon-bén :

<http://aberteke.walon.org>

Vizite d' Åxhe [Aix-la-Chapelle] avou Manfred Lejoly.

Scoles di walon d' Nameur : Rintrêye 2013 avou Chantal Denis et ses scolîs & scolresses.

Colas Bosret et l' flûte a l' agnon : Djonnesse da Bosret et mostraedje po cmint fé ene flûte a l' agnon (avou Joëlle Spierkel).

Do tchôd-modou sol Toeले walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Novea : Pådjes ramexhnêyreces des videyos del tévé walon-câzante (tchansons, etrevéns ås waloneus, rapoirtaedjes).

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.439 ârtikes (å 2 d' setimbe 2014).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

aveut 13.266 ârtikes å 2 d' setimbe 2014. Les sustantifs inglès del « Croejhete do Ptit Gueg » î ont stî tertos ecôdés lanawaire (avou leu ratourna e walon).

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gn a sacwants fyis avou des sujets k' on-z a aboirdé cial (on lét co l' Rantoele, Oucrinne), mî diswalpés.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrouve, come li scrijheu les a scrît, des tecses eplaidîs vaici e rfondou, et evoyîs pa les oteurs e Feller.

Pådje do « Fesse-bok » « Pays condruze et walon »

La, ça djåspene caraedje, avou tos les djoûs des tecses (powezeye, prôze, dijhêyes), des fotos, des videyos d' tchansons e walon, toplin des racsegnes so tchaeke djoû do calindrî (e francès ey e walon).

MINS : c' est ene pådje privêye. Po-z î esse priyî, dimandez a Jean-Pierre Dumont, Richard Joelants ou Jacques Desmet.

Muzêye do Pårlaedje e l' Årdene

<http://www.museedelaparole.be/>

Waibe del Blawete

On novea waibe-blok e walon

<http://li-blawete.blog4ever.com>

RANTOELE L° 72

Avion djus e l' Oucrinne

(Pablo Sarachaga) p. 3 & 22

Pogrom a Rhaza

(Lucien Mahin) p. 4 & 22

Sicrijheu itâlyin del guere di 14

(Emile Pêcheur) p. 5

Fotbale e Braezi

(Jean Goffart) p. 6-7

Notru-Dame d' awousse

(Georges Sfasie) p. 8

Binde d' imådjes : Totlravi (4)

(Djozewal) p. 10-14

Belès Letes e walon :

* **Les sours Mondju**

(Jacques Desmet) p.8-9 & 16

* **Li pa do tenismane (2)**

(Lucien Mahin) p. 15

* **Li molén d' Djerpene**

(Jean Goffart) p. 16

Fors à pwin

(† Louis Baijot) p. 17

Franwal di Lidje

(François Nyns) p. 18

Aprindisses sicrijheus(es)

(Joëlle Spierkel,
Mady d'Orcimont) p. 19

Reyaccions d' lijheus del Rantoele 70

(Christian, Daniel, André, Achille) p. 20

Rôze calpin

(Jacques Werner) p. 20

Fâves (Christian Thirion) p. 21

Fime so les cmères às cmandes

(Georges Sfasie) p. 21

Alez hay, vos, Rodjes Diâles !